

УДК 347.1

Ольга Бурлака,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ІНВАЛІДАМ З ДИТИНСТВА ТА ДІТЯМ-ІНВАЛІДАМ

У статті досліджується нормативно-правове регулювання надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, проаналізовано її форми та розміри, порядок надання такої допомоги та органи, що уповноважені надавати таку соціальну допомогу. На основі дослідженого матеріалу автором виділено основні сутнісні ознаки соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам та надана їх коротка характеристика.

Ключові слова: соціальний захист, державна соціальна допомога, інвалід з дитинства, дитина-інвалід, прожитковий мінімум, надбавка на догляд.

Актуальність теми. В Україні проживає багато людей, які мають ті чи інші відхилення у функціонуванні організму. Більшість із них внаслідок фізичних і соціальних бар'єрів позбавлена можливості реалізувати свої здібності та потреби нарівні з іншими громадянами. Значна частина таких людей, у тому числі й діти, не отримує спеціально організованої корекційної допомоги, що затримує повну реалізацію їх адаптивних та компенсаторних можливостей. О. В. Пономаренко та А. Д. Носов звертають увагу на те, що на сучасному етапі розвитку держави та суспільства відбувається докорінне оновлення змісту, форм і методів навчання дітей-інвалідів, створення сприятливих умов для їхнього фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я, правового й соціального захисту [1, с. 114]. Діяльність держави та її органів, окремих осіб насамперед ставить перед собою завдання вдосконалення тих форм соціального забезпечення дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, що існують натеper, полегшення доступу до соціального забезпечення всім особам, які його потребують, а також досягнення ефективності у реалізації соціального захисту дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства та забезпечення максимально можливого належного рівня їхньої життєдіяльності та розвитку.

Стан наукового дослідження. Дослідженням питань соціального захисту присвятили свої розробки багато вітчизняних науковців, зокрема: С. Бичков, Н. Болотіна, М. Кравченко, Е. Лібанова, Н. Нижник, О. Палій, Т. Русанова, В. Скуратівський, Н. Стаховська, Б. Сташків, А. Стойка,

В. Трошинський, А. Халецька, О. Хомра та ін. Серед учених та практиків, які досліджують питання інвалідності, реабілітації та соціального захисту інвалідів, варто виділити С. Богданова, О. Іванову, Р. Кравченко, К. Міщенко, О. Петрос, Т. Семигін, І. Сироту, А. Шевцова та ін. Окремі питання соціального захисту дітей-інвалідів розглядаються в роботах М. Папієва, М. Зварника (права дітей-інвалідів), В. Мартинюка (медико-соціальна реабілітація дітей-інвалідів), С. Пузіна, В. Стародубова, А. Іпатова (організація комплексної реабілітації дітей-інвалідів), В. Ляшенка (особливості життєвої компетентності дітей-інвалідів). Проте нині відсутнє єдине комплексне вивчення питання надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, що зумовлює актуальність проведення саме нашого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні правового регулювання надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам та виділенні її сутнісних ознак.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні питання соціального захисту інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів врегульовано низкою нормативно-правових актів, до яких належать: Конституція України [2], Закони України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [3], «Про охорону дитинства» [4], «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [5], «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [6], «Про соціальні послуги» [7],

постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» [8], «Питання медико-соціальної експертизи» [9], накази Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства фінансів України «Про затвердження переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів, віком до 16 років» [10], «Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [11], накази Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження порядку видачі медичного висновку про дитину-інваліда, віком до 18 років» [12], «Про затвердження інструкції про встановлення груп інвалідності» [13] тощо.

Слід зауважити, що надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам є поняттям вузьким та являє собою лише складову частину всієї системи соціального захисту інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, будучи однією із форм соціального забезпечення таких категорій осіб. Так, Ю. Оболенський та Є. Соболев структуру соціального захисту інвалідів в Україні розглядають як систему реабілітаційних заходів інвалідів, здійснюваних в Україні, яку вони сприймають у широкому розумінні, тобто логічно поєднуючи елементи соціальної допомоги та індивідуальних програм реабілітації. Так, науковці виділяють таку структуру соціального захисту інвалідів в Україні: I. Реабілітаційні заходи щодо інвалідів грошового характеру: 1. Пенсії. 2. Державні соціальні допомоги. 3. Грошові компенсації. 4. Пільги. 5. Гуманітарна та благодійницька допомога. II. Реабілітаційні заходи щодо інвалідів медичного та соціально-обслуговуючого характеру. 1. Соціальне обслуговування. 2. Послуги з реабілітації [14, с. 84-85].

З огляду на наведене, доходимо висновку про те, що державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам є складовою частиною системи соціального забезпечення інвалідів у цілому та є її формою, полягає у наданні інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам до 18 років матеріального забезпечення – виплати визначених законодавством грошових сум, розмір яких визначається виходячи зі встановленого законом прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи, з метою подолання негативних наслідків, спричинених дією такого соціального ризику, як інвалідність: створення матеріальних підвалин для досягнення максимально можливого рівня їхньої соціалізації та адаптації в суспільстві, інтелекту-

альної та фізичної діяльності, відтворення власних ресурсів та розвитку.

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [3], центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, з питань сім'ї та дітей, організовує роботу щодо призначення та виплати державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам.

Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України з одночасним роз'ясненням інвалідам з дитинства їхнього права на державну соціальну допомогу.

Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, визначається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, на пенсію та на державну соціальну допомогу згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», призначається за вибором інвалідів з дитинства (законних представників інвалідів з дитинства, визнаних недієздатними, та дітей-інвалідів) державна соціальна допомога відповідно до цього Закону або пенсія чи державна соціальна допомога згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам». При цьому, якщо інвалід з дитинства або дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника і державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, ці виплати призначаються одночасно [3].

Стаття 2 Закону [3] визначає, що державна соціальна допомога призначається у таких розмірах: інвалідам з дитинства I групи – 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; інвалідам з дитинства II групи – 80 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; інвалідам з дитинства III групи – 60 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; на дітей-інвалідів віком до 18 років – 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Доцільно зауважити, що відповідно до Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» [15] прожитковий мінімум для

осіб, які втратили працездатність, становить: з 1 січня 2016 року – 1074 гривні, з 1 травня – 1130 гривень, з 1 грудня – 1247 гривень.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [3], інвалідам з дитинства I групи встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі: інвалідам з дитинства, віднесеним до підгрупи А I групи, – 75 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; інвалідам з дитинства, віднесеним до підгрупи Б I групи, – 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Одиноким інвалідам з дитинства II і III груп, які за висновком лікарсько-консультативної комісії лікувально-профілактичного закладу потребують постійного стороннього догляду, встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 15 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом підгрупи А встановлюється в розмірі: на дитину-інваліда підгрупи А віком до 6 років – прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років; на дитину-інваліда підгрупи А віком від 6 до 18 років – прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за іншою дитиною-інвалідом встановлюється в розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років – 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років; на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років – 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років. Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються (крім заочної форми навчання), не проходять службу, не займають виборну посаду і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років також призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці без збереження заробітної плати, у разі якщо дитина-інвалід потребує домашнього догляду і вони фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Одинокій матері (одинокому батьку) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом призначається незалежно від факту роботи, навчання, служби [3].

При визначенні розмірів надбавок на догляд за інвалідами з дитинства та дітьми-інвалідами з важкими формами інвалідності, які потребують постійного стороннього догляду або допомоги (прикуті до ліжка,

сліпоглухонімі, з психічними вадами тощо) внаслідок захворювань за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, не може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму [3].

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» [15], прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років: з 1 січня 2016 року становить 1167 гривень, з 1 травня – 1228 гривень, з 1 грудня – 1355 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2016 року – 1455 гривень, з 1 травня – 1531 гривня, з 1 грудня – 1689 гривень.

У наказі Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [11] викладені нами вище норми Закону [3] дублюються та уточнюються процедурні питання їх реалізації. Зокрема, щодо надбавки на догляд зазначається, що вона призначається на кожну дитину-інваліда, на яку призначена державна соціальна допомога. Надбавка на догляд за інвалідом з дитинства призначається на строк інвалідності, вказаний у виписці з акта огляду МСЕК. Надбавка на догляд за дитиною призначається на строк призначення державної соціальної допомоги [11].

Таким чином, підсумовуючи наведене, можемо виділити основні ознаки, що притаманні державній соціальній допомозі інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам:

(1) матеріально-ціннісний характер – така допомога нараховується та виплачується у грошовому виразі;

(2) залежність та обрахунок розміру такої допомоги від прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних демографічних груп (осіб, що втратили працездатність, дітей віком до 6 років, дітей віком від 6 до 18 років);

(3) значний ступінь диференціації: розмір такої допомоги залежить від низки факторів та розподіляється за а) групою та підгрупою інвалідності, б) за віднесенням дитини-інваліда до підгрупи А; в) залежить від особливостей висновку лікарсько-консультативної комісії лікувального закладу (для призначення надбавки по догляду одиноким інвалідам з дитинства II і III груп – призначається у разі, якщо вони за висновком такої комісії потребують постійного стороннього догляду). Зазначене дозволяє стверджувати також і про певну диспозитивність у визначенні розміру таких допомог та залежність їх розміру великою мірою від розсуду лікарсько-консультативних комісій, медико-соціальних експертних комісій тощо;

(4) безпосередній та адресний характер: ця ознака характеризує допомогу як таку, що надається виключно дітям-інвалідам, що визнані такими згідно з медичними висновками лікарсько-консультативних комісій, та інвалідам з дитинства, що віднесені до таких згідно з рішеннями Медико-соціальних експертних комісій, а також лише тим особам, що безпосередньо здійснюють нагляд та піклування за такими категоріями інвалідів (про що свідчить норма закону про надання надбавки на догляд виключно особам, що не працюють та фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом);

(5) виключний характер: за наявності прав у дитини-інваліда чи інваліда з дитинства на іншу соціальну допомогу, виплату, зокрема, відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» їй призначається одна за її вибором. Виняток становить лише випадок наявності у дитини-інваліда чи інваліда з дитинства права на пенсію по втраті годувальника – у такому разі призначається і допомога, і пенсія.

Крім того, незважаючи на те, що Закон України іменується «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», ним фактично передбачено надання не одного, а двох видів державних соціальних допомог: безпосередньо державної соціальної допомоги, що обраховується у відсотках від прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність; надбавки на догляд за дитиною-інвалідом чи інвалідом з дитинства, що обраховується залежно від прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи та надається виключно особам, що не працюють та фактично займаються доглядом за дитиною-інвалідом чи інвалідом з дитинства. Виняток становить лише одинока матір або одинокий батько, що самостійно виховує дитину-інваліда.

Висновок

Таким чином, питання створення оптимальних умов життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з навколишнім світом, психолого-педагогічної реабілітації, соціально-трудової адаптації й інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями (зокрема, дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства) в суспільство належать сьогодні до числа першорядних державних завдань. Одним із вагомих внесків у досягнення зазначеної цілі є нормативне закріплення надання державної соціальної допомоги наведеним категоріям осіб, її фінансування та своєчасна виплата. Зазначена допомога покликана насамперед задовольнити ключові основоположні потре-

би дитини-інваліда та інваліда з дитинства у матеріальних ресурсах, необхідних для харчування, розвитку, забезпечення нормального функціонування організму, а тому держава повинна в подальшому прагнути до підвищення її розмірів та стандартів. Крім того, як вбачається з наведеного вище, доцільно було б удосконалити нормативно-правове регулювання соціального захисту відповідної категорії громадян у контексті гарантування прозорих умов та порядку надання висновків лікарсько-консультативними комісіями та встановлення груп інвалідності медико-соціальними експертними комісіями.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко О. В. Соціально-правовий захист дітей та молоді з особливими потребами в Україні / О. В. Пономаренко, А. Д. Носов // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – Вип. № 2 (13). – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. – С. 113–120.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Закон України від 16.11.2000 № 2109-III // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 236.
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Голос України. – 2001. – № 98.
5. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
6. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 213.
7. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 № 966-IV // Голос України. – 2003. – № 134.
8. Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 917 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 100. – С. 20.
9. Питання медико-соціальної експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1317 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 95. – С. 52.
10. Про затвердження переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів, віком до 16 років : Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства фінансів України від 08.11.2001 № 454/471/516 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 52. – С. 371.
11. Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства фінансів України

від 30.04.2002 № 226/293/169 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 24. – Т. 2. – С. 473.

12. Про затвердження порядку видачі медичного висновку про дитину-інваліда, віком до 18 років : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.12.2001 № 482 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 3. – С. 189.

13. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності : Наказ Міністерства охорони

здоров'я України від 05.09.2011 № 561 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 91. – С. 251.

14. Оболенський Ю. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів / Ю. Оболенський, Є. Соболю // Правовий вісник УАБС. – 2013. – № 2(9). – С. 82–87.

15. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // Голос України. – 2015. – № 250.

В статтє исследується нормативно-правовое регулирование предоставления государственной социальной помощи инвалидам с детства и детям-инвалидам, проанализированы её формы и размеры, порядок предоставления такой помощи и органы, уполномоченные оказывать такую социальную помощь. На основе исследованного материала автором выделены основные существенные признаки социальной помощи инвалидам с детства и детям-инвалидам и предоставлена их краткая характеристика.

Ключевые слова: социальная защита, государственная социальная помощь, инвалид с детства, ребенок-инвалид, прожиточный минимум, надбавка на уход.

In the article the legal regulation of state social assistance to disabled from childhood and disabled children, analyzed its shape and size, the procedure for granting such aid and the bodies authorized to provide such social assistance. On the basis of the material studied by the author highlights the main essential features of social assistance to disabled from childhood and disabled children, and provides a brief description of them.

Key words: social security, state social assistance, disabled since childhood, disabled child, living wage, care allowance.

